

FICHTE'NİN 'BEN' ANLAYIŞI SANAT OBJESİ TASARIM SÜRECİNE UYARLANABİLİR Mİ?

CAN FICHTE'S "I" PRINCIPLE BE APPLIED TO THE DESIGN PROCESS OF AN ART OBJECT?

Derya ÖLÇENER*

“Sanatçının sanat yapıtını düşünmesiyle, sanat yapıtını düşünen ben’ini düşünmesi farklı eylemlerdir.” (Armaner, Özne/Nesne İkiliği Açısından Sanatçı/Sanat Yapıtı İlişkisi).

ÖZ

Sanat eseri tasarlayan öznenin, düşünce yapısı gündelik düşünme yapısından farklı gözükmektedir. Bu özel düşünme sisteminin yapısı incelendiğinde, bir sanat nesnesinin sanatçı tarafından nasıl ortaya konduğunu irdelemek gerekmektedir. Bu çerçevede Gottlieb Fichte'nin 'ben' üzerinden kurduğu ahlak ve özgürlük sistemi, sanat objesi tasarım sürecine uygulanabilirliği araştırılacaktır. Düşünür, kendi varlığını ortaya koyan bir ben, karşısında ben olmayan ve bölünebilir ben'e karşı mutlak ben'i koyarak bu bilişsel sürecin adeta nasıl eyleme dönüştüğünü açıklamıştır. Fichte, bu bilişsel süreci refleksiyon kavramı ile açıklar. Bilinç bir etkinliktir ve kendine geri dönen bir etkinliktir. Bu açıdan bakıldığında refleksiyon süreci öznenin nesne tasarımında etkili bir bilişsel süreçtir. Yine aynı şekilde sanatçı, sanat nesnesini izleyen, düşünüldüğünde sanat nesnesine karşı farklı refleksiyon süreçleri sonucu farklı değerlendirmeler elde edeceğimiz sonucuna varmak mümkün gözükmektedir.

Sanat objesi yaratım süreci imge, imge gücü, tasarım ve imgelem tüm bu düşüncel sistemin elemanlarıdır. İngeden başlayarak tasarım sürecine giden bilişsel aktivitede sanat nesnesi de belirmeye başlar. Sanatçı kendi gerçeğin dışında kendi gerçekliğini eseri ile oluşturma yetisine sahiptir. Gerçeklik ve imge gücü iş birliği içindedir. Yeni gerçeklik, var olana yapılan ekleme-çıkarma ile oluşturulabilir. Bu bağlamda Hegel'in özne ve nesneye ilişkin bakışı bu konuya açıklık getirmektedir. Bilincin nesneye karşı ekleme çıkarma yaparak gerçekliği değiştirebileceğinden bahseder. Diğer yanda F. Schiller oyun oynayan insandan bahsetmektedir. İnsan zorunlu ve özgür tasarımlar arasında kalan bir varlıktır. Buna göre

*Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, deryaolcener@gmail.com

zorunlu olarak çevreden aldıklarını oyun oynayan insan olarak özgür tasarımlara dönüştürme yetisine sahiptir. Bu bağlamda gerek Hegel'in gerek Schiller'in de açıklamaları doğrultusunda Fichte'nin refleksiyon süreci daha iyi anlaşılabilir.

Anaktar Kelimeler: *Sanat Nesnesi, Refleksiyon, Oyun Oynayan İnsan, Bilişsel Süreç.*

ABSTRACT

The subject of art object designers' way of thinking seems to be different from Daily thinking. When this special thinking system is examined, it's possible to analyze how an art object is created by its artist. In this regard, the ethics and liberty system created by Gottlieb Fichte over "I"; seems to be applicable in art object design process. The philosopher expressed how the cognitive process turns into act by putting "absolute I" against "not I" and "divisible I" against "I" who reveals its own existence. Fichte explains this cognitive process with reflection concept. Consciousness is an event which turns to itself. In this point of view, the reflection process is a cognitive process which is very effective on object design of subject. As we think in the same way, the artist and the people seeing the art object, can obtain different reflection process results against the art object.

The art object, the creation process, image, impression of image, representation and imagination are all elements / members / components of this thinking system. The art object also starts to become clear, on the way of cognitive act to the design process, starting from the image. The artist has the ability to create his own reality, out of his own real with his artwork. The reality and the impression of image are in cooperation. The new reality, can be created by adding-extracting to the existing. In this context, Hegel's point of view on subject and object clarifies this topic. He mentions that the consciousness can change the reality, by making addition-extraction against the object.

On the other side, F.Schiller mentions about the man playing games (homoludens). The human is a being, stays between mandatory and free design. With regards to this, the human who plays the games has the ability to turn the mandatory receivables from the environment/media, to free design. In this context, Fichte's reflection process could be understood better, in accordance with both Hegel and F.Schiller's explanations.

Keywords: *Art Object, Reflection, Homoludens, Cognitive Process*

Hiç kuşkusuz sanat eseri tasarım süreci ve varlık alanına gelmiş bir objenin, değerlendirme sürecini kapsayan düşünce edimi, öznelerin günlük düşünce faaliyetlerinden farklı bir süreci barındırmaktadır. Bir sanat objesinin tasarım süreci, düşüncenin sıradanlığı değil, düşüncenin kendisini düşünmeyi gerektirebilir. Sıradan düşünmenin haricinde, öznenin bir sanat eseri veya bir obje tasarım sürecindeki düşünsel ediminin anlaşılması ve idrak edilmesi, öznelere algı, anlamlandırma ve çözümleme süreçlerinde farklı bir bakış açısı kazandırabilir. Özneler arası iletişim, yine bu özel düşünüş tarzının öğrenilmesi ile zenginleşebilir. Olağan düşünme ise, Steven Matthyse'nin dediği gibi "psikolojinin açıklama getirilmemiş, ilginç yönlerinden biridir. Konuşmadan önce hesap yaptığımızı ya da düşüncelerimizi düzgün bir şekle sokmaya çalıştığımızı ilişkin bir kanıt yoktur. Normal düşünce, herhangi özgün bir yoğunlaşmaya dayanmaz ve hemen hiç zaman almaz" (Spitzer ve Maher, 1998). Diğer yandan yine düşünme süreçlerinin önemine işaret eden Ludwig Wittgenstein (1889-1951) "Ben ona bir şeyler söylerken kafasında neler olup bitiyordu bilmiyorum". Burada beyin süreçlerini değil, düşünme süreçlerini düşünürüz. Bu ciddiye alınması gereken bir resimdir", sözleri ile düşünmenin ve düşünme süreçlerinin düşünülmesinin aktif bir edim olduğuna işaret etmiştir (Wittgenstein, 2007, :145). Bu çerçevede olağan düşünme ve tasarım-yaratıcı edim esnasındaki düşünüş biçimi birbirinden ayrılmaktadır.

Sanatta tasarım ve yaratım edimi, düşünme ve düşünme süreçlerini öznenin kendisine gösterebilme, örnekleme özelliği taşıyabilir ve bu eylem düşünme süreçlerindeki farkındalığı yine düşüncenin kendisine bildirebilir. Bu noktada da Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), 'ben' kavramı üzerinden felsefi sistemini kurmuş, bilinçli varlık, düşünen ben'i de felsefesinde temel ilke haline getirmiştir. Bu ilkedan yola çıkarak Fichte, ahlak kuramı oluşturur çünkü onun öngördüğü bilim sisteminin temeli, 'eylem'dir (*act*). Özellikle özgürlük kavramı üzerinde duran düşünür, Baggesen'e Nisan 1791 tarihli mektubunda şunları dile getirir:

Sistemim, özgürlüğün ilk sistemidir ve başlangıcından sonuna kadar, özgürlük kavramının bir analizidir. Fransız ulusunun insanlığı maddi zincirlerinden kurtarması gibi, benim sistemimde insanlığı kendinde şeyden ve dış etkilerden kurtardı ve ilk ilkeleri, insanı özerk bir varlık haline getirdi (Fichte, 2006: 11).

Fichte'nin felsefesinde insanı özerk bir varlık haline getirmiştir. Bu onun yapıp etmelerinde bağımlı değil özgür ve aktif olduğunun bir anlatımıdır. Sanatta obje tasarım süreci açısından, özgürlük ve eylem kavramlarını düşündüğümüzde, düşünürün felsefi sisteminin yine bu alana uygulanabilirliğini görmek mümkün olabilir. Sanat alanında tasarım süreci, ben bilincini, özgür eylem hareketlerini içermesi gerekmektedir. Fichte'nin bu sistemini oluşturan üç temel önermesi olan, 'kendi varlığını ortaya koyan ben', 'ben'in karşısına koyulan ben-olmayan' ve 'ben de bölünebilir ben'e karşıt bölünebilir bir ben-olmayan önermelerinin ilk ikisini ele aldığımızda, ben ve ben olmayanın refleksiyonlu bir süreç içerisinde bulunduğunu

düşünmemiz mümkün. Diğer yandan düşünür, ben ve ben-değil'in birbirlerini ortadan kaldırma ve yok etme eğilimine karşın, üçüncü önermesini formüle etmiş, “saltık ‘Ben’ kendi içerisinde birbirleri karşılıklı olarak sınırlıyor ve belirliyor olarak sonlu bir ‘Ben’ ve sonlu bir ‘Ben-değil’ koyar” (Copleston, 1990:59). Tüm bu süreçleri öznenin obje yaratım süreçleri üzerinde düşündüğümüzde, dahası, objeyi değerlendiren öteki ile ilişkisini düşündüğümüzde, Fichte'nin eylem ve ben kavramlarını bu alanda değerlendirmemiz mümkün olabilir. Fichte, dersleri sırasında ‘ben’e ilişkin şu çarpıcı örneği verir:

Duvarı düşünün der. Sonra da, ‘Duvar düşüneni düşünün’, Her aşamada, bilince nesne olmaktan kaçan bir ‘ben’ vardır ve bu sonsuza kadar böyle devam eder. Sonunda bilince nesne olmaya direnen bir ‘ben’ kalır ki, ‘transendental’ ya da saf ‘ben’dir. Düşünüre göre ‘ben’i ancak ve sadece, ‘anlıksal sezgi’ yoluyla ortaya koyarız. Daha doğru bir ifadeyle, kendisini o, düşünceye/düşüncemize bildirir” (Fichte, 2006: 24).

Bu yaklaşım kişinin ben kavramının bütünlüğü altında, refleksiyonlu düşünme edimi gerçekleştirdiğini göstermektedir. Düşünüre göre “bilinç bir etkinliktir ve öz bilinç, özelde zihnin kendine geri dönme etkinliğidir ya da saf refleksiyondur. (...) Buna göre, açıkça kendimi kendi aracılığım ile koyarım ve tüm diğer bilinç durumları bu kendini koyma edimiyle oluşur” (A.g.e., 25:). Bu ifadeler kapsamında bilince nesne olmaya direnen saf ben’e yani bölünmeyen bir ben’e kadar bölünen bir ben karşımıza çıkmaktadır. Bu refleksiyon aşaması öznenin tasarım sürecinde etkili olabilir. Bu süreci en etkin biçimde sanat alanında gözlemlemek mümkün olabilir. Örnek vermek gerekirse:

“Heykeltıraş, tasarımını gerçekleştirirken, o imge içinde var olurken, diğer yandan varlıksal olarak ‘ben’ diğer ben’in imgelemde bulunduğu farkındadır. Tıpkı Fichte’nin meşhur duvar örneğinde olduğu gibi, düşünen ben’i düşünmektedir ve etkileşim içine girmektedir. Ancak heykeltıraş imgesini nesneleştirirken, edimde bulunduğu sırada, ‘ben’ kendinin farkına varabilir veya sezebilir” (Ölçener, 2015: 48).

Diğer yandan, Ben olmayan’ın ‘ben’ ile olan refleksiyonlu süreci yine öteki olanı anlamlandırma ve çözümlemede faal rol üstlenebilir. Öznenin kendisine ve çevresine ilişkin algısı onu ben olarak nitelediği bütünlüğe taşır. Bu bütünlükler ayrı ayrı özneler, bilişsel olarak tüme varan diyalektik süreçleri, sanat objesini tasarlayan ve değerlendiren açısından da farklı sonuçlar doğurabilir. Özneler gerek dilsel iletişim gerek bir sanatsal obje karşısında, Fichte’nin açığa çıkardığı zihinsel yetinin sonucu anlamlandırma ve çözümleme faaliyetinde bulabilirler.

Tüm bu düşünsel faaliyet olağan düşünmeden farklı olarak, özneyi özel bir bilişsel aktiviteye taşımaktadır. Aynı zamanda bu özel düşünüş biçimi bireyi Fichte felsefesinde özgürlüğe taşıyacağı gibi, tasarım süreci ve yaratıcı ediminde özgür faaliyet alanı olmasını sağlayarak sanatı özgür kılabilir. Kant, Fichte’nin, ‘ben’inin ben deneyiminin sınırlarını aştığı düşüncesinde değildir, o ben’in zihinsel sezgisini taşıdığımızı söyler. Buna göre ben bilincin

ön şartı olan transandantal bir bendir. Bilincin en belirgin özelliği, eylem-etkinliktir. Bu çerçeveden baktığımızda özne pasif sadece dışarıdan duyuları alan ve kabul eden değil, aksine dışardan aldığı duyumu yorumlayan ve dönüştürebilen bir varlık olarak gözükmektedir. Fichte, bilinçli ben'in dış dünyayı, nesnel dünyasını nasıl kurduğunu ve tasarladığını açıklarken, deneyim kavramı üzerinde durmuştur. Bilinç bir nesnenin özne tarafından bilinmesi, deneyim ise deneyimleyenin bunu bilmesini gerektirir. Fichte “tasarımlarımızdan (Vorstellungen) kimilerine göre özgünlük duygusu eşlik ederken, başkalarına ise zorunluluk duygusu eşlik eder” demektedir (Copleston, 1990: 51). Dışardan ve doğrudan dayatılmış olan şeylere zorunluluk duygusu eşlik ederken, öznenin kendi tasarımları özgür olacaktır. Bu ifadeleri yine tasarım-yaratım çerçevesinde değerlendirmek mümkün olabilir. Bu bağlamda özne zorunlu olanı özgür alanda dönüştürme ve tekrar varlık alanına getirme yetisine sahiptir.

Sanat objesi yaratım sürecinde, İmge, imge gücü-tasarım ve imgelem bu düşünsel sürecin adeta bir sistemidir. Bu kavramları tek tek ayrıntılı olarak incelediğimizde imgeden başlayarak tasarım aşamasına uzanan zihinsel süreçleri anlamlandırabiliriz. İlk olarak,

“imge; (lat. *Imago*; fr. *image* alm. *Bild*, *Vorstellung*; ing. *Image*) Bir duyumdan kalan iz, Bir duyumun sağladığı ve o duyumun ortadan kalktığında da varlığını sürdüren biçimsel öge, bir duyulur nesnesinin zihindeki biçimsel karşılığı. Bir duyumun zihinde yinelenmesiyle ortaya konuşmuş olan ve gerçeklikte karşılığı olabilen ya da olmayan sunum” (Timuçin, 2004:278).

olarak tanımlanırken, imgegücü, “dış nesnelere elde edilen imgelerin zihinde yeniden canlandırılmasını sağlayan yeti” (A.g.e.: 279) olarak tanımlanmaktadır. İmge gücü zihinsel aktiviteyi yani ‘eylemi’ içermek zorundadır. Ancak nesnelere elde edilen imgelerin, aktif birleşimlerini imgegücü-tasarım sağlayabilmektedir. Salt nesnelere elde edilen imgeler herhangi bir zihinsel işleme tabi tutulmaksızın tasarlanamaz. Diğer yandan imgelem (lat. *Imaginatio*.; alm. *Einbildungskraft*; ing *imagination*):

“özellikle doğa nesnelere ve doğa olgularını, öykünen ancak doğrudan doğruya hiçbir gerçekliği karşılamayan imgeler üretir. Kant imgelemi, ‘bir nesnenin o anda yokken bile sezgide kendini gösterebilme yetisi’ diye tanımlar. (...) *Yaratıcı imgelem*, kişinin yeni ya da bilinmedik imgeler oluşturmasını sağlar” (A.g.e.:279).

Buna göre, Fichte'nin bahsetmiş olduğu zorunlu olarak deneyimlediklerimiz (kendinde şeyler), ben'in tasarımının (kendinde anlık) malzemesi olabilir” (Ölçener, 2015:45). Fichte, Kant'ın aksine, numen veya kendinde şeyin bilinemez olduğu fikrinin çelişkili olduğunu düşünmekteydi.

Çünkü, bir şeyin var olduğunu söylememiz, onun hakkından daha şimdiden bir şeyler bildiğimiz anlamına gelir. Üstelik Kant, kendinde şeyin varoluşunu esas, kendinde şeyin duyumun nedeni olduğunu söylemek suretiyle algısal deneyimlerimizi açıklamak için öne sürmüştü. Kendinde şey veya numenlerin duyuların nedeni olarak var olduğunu

söylemekte, kendi içinde bir çelişki ihtiva eder. Çünkü varoluş kategorisi, zihnin sadece duyu yolu ile deneyimlenebilen, nesnelere uygulanabilen bir kavramdır. (...) Fichte açısından bir şeyin bilinmez olduğunu söylemenin bir çelişki meydana getirmesinin nedeni, bu yargı ya da iddianın bizim bir şeyin var olduğunu bildiğimizi ve bu şeyin işte bu anlamda bilinebilir olduğunu ima etmesidir (Cevizci, 2009: 803).

Fichte çerçevesinden baktığımızda öznenin sanat ve obje tasarım-yaratım sürecinde nesne ile ilişkisini göz önünde bulundurduğumuzda, çevresini ve hatta yaşadığı dünyayı tasarlayabilecek güce sahip olduğu çıkarımını yapabiliriz. Diğer yandan Kant penceresinden baktığımızda öznenin, nesnenin adeta kör noktasında kalması, ona özgür tasarım duygusunun eşlik etmesi aksine zorunlu tasarım duygusunun eşlik ediyor olduğu anlamına gelebilir. Böyle bir öznenin ise, eylem-özgürlük alanında sınırlanabileceğini düşünmek mümkündür.

Yine ‘kendinde şey’ (alm. Ding an Sich, İng. Thing in it self) problemi, nesnenin özne tarafından tam olarak bilinip bilinemeyeceği sorunu tasarım-yaratım süreci yanı sıra, algı, anlamlandırma ve çözümleme problemleri ile de yakında ilgilidir. “Kendinde şey” “Bilen öznenin, bilinçten bağımsız olarak kendi başına var olan, deneyin ötesinde bulunan şey” (Akarsu, 1988: 115). Objenin deneyin ötesinde bulunuyor olması, adeta bir kaygıyı da öznelere taşıyor gibidir. Buna göre özne, nesne ile olan ilişkisinde hep kapanmayan bir mesafe yaşamaktadır. Fiziksel var olan ‘gerçek’ olarak nitelendirilen nesnelere dünyası ile diğer yandan, bu gerçeğin özne tarafından anlamlandırılıp belirlenmesi, olanaklı olan ve var olanlar arasında nasıl bir kaygı oluşturabileceğini, George Wilhem Friedrich Hegel’in özne ve nesneye bakışında görmemiz mümkün olabilir.

Kant sonrası Alman idealistleri, onun Kendinde şey bilinemez tezine karşılık, var olanların bilinebileceği tezini öne sürmüşlerdir. Kant’ın anlama yetisi kategorilerini dış dünyaya atfetmesine karşılık Hegel, maddesel şeyler de dahil olmak üzere, her bilgi objesinin zihnin ürünü olduğu fikrinden yola çıkmış, her gerçekliğin us’a dair olduğunu her ussal olanın ise gerçeklik olduğunu öne sürmüştür. Böylelikle Kant’ın kategorileri Hegel siteminde nesnel gerçekliğini mutlak zihinde kazanmış gibidir. Böylece özne ve nesne gerçeklik içinde var olacak nesneyi ise anlamlandırabilecek olan sadece ve sadece özne olacaktır. Bu durum özne-nesne ikiliğinde algı, aldanma buna yönelik kaygı gibi problemleri de beraberinde getirmektedir.

Hegel gerçekliğin ussal olduğunu söylerken özne nesne ilişkisini anlatırken “‘Ben’ evrensel bir Ben, ve nesne evrensel bir nesnedir” ifadesini kullanmaktadır (Hegel, 1986: 77). Ona göre nesne, “çokluğun *yalın bir birlikliğinden* başka bir şey değildir; ama bu çokluktakiler belirlilikleri içinde kendileri *yalın evrenseldirler*”(A.g.e.: 77). Buna göre bir nesne olan koltuğu ele aldığımızda, onda bilinmeyen kendinde olan bir nesne olmadığını söyleyebiliriz. Düşünürü göre nesneye sahip olduğumuz idelerin toplamı onu oluşturmaktadır. Sandalyenin üzerinde bulunan tümel kavramlar, örneğin, mavi olması, yumuşak olması, kare

şeklinde olması gibi kavramların birliği ile koltuk, koltuk olmaktadır. Diğer yandan Hegel yine 'bu' olarak işaret ettiği nesneye şu örneği vermektedir:

Bu tuz yalın bir Burasıdır ve aynı zamanda çok-yalındır; ak ve ayrıca acı, ayrıca kübik şekilli, ayrıca özgül ağırlıklıdır vb. Tüm bu özellikler çokluğu yalın bir Burası içindedir, ki orada öyleyse iç içe geçmişlerdir; hiçbirinin ötekilerden bir başka Burası yoktur, tersine her biri ötekilerin de Burada her yeredir; aynı zamanda, değişik Buralar ile ayrılmaksızın, bu iç içe geçmede birbirlerini etkilemez ya da değiştirmezler (...) onları böyle birlikte tutan Şeyliktir. (A.g.e.: 49).

Nesneyi anlamlandıran özne, diğer yandan gerçeklik ve kendi arasında bir mesafe içindedir. Nitekim Hegel, nesneye karşı bilincin "ekleme ya da çıkarma ile gerçekliği değiştirebileceğini söyler" (A.g.e.: 80). Ve bu doğrultuda özne nesneye yönelik bir aldanma deneyimleyecektir. Düşünürü göre bilinç, aldanma karşısında tekrar ve tekrar gerçeği kurmaya çalışacaktır. Diğer yandan Hegel bu deneyimlemenin adeta varoluşsal bir endişeye sebep olduğunu aşağıdaki cümlelerle ifade eder:

Bilinç bu şiddete, sınırlı doyumunun bozulmasına kendi elinden uğrar. Bu şiddeti duyduğu zaman gerçek önündeki endişe ile bilinç hiç kuşkusuz geri çekilebilir ve yitirilme tehlikesinde olanı korumak için çabalayabilir. (A.g.e.: 60).

Bu ifadeleri özellikle yaratma edimine sahip bir sanat, sanatçı üzerinden değerlendirmeye ve okumaya çalıştığımızda, sanatçının nesnesi ile olan ilişkisinde, gerçeklik ile olan yanılğı ve aldanmanın ötesine geçmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Sanatçı sadece var olanlar dünyasından elde ettiği materyallerin dışında, kendi gerçekliğini üretmeye çalışan olarak değerlendirebilir. Hegel'de bahsedilen zihnin gerçeklik karşısında duyduğu kaygı ve gerçek ile kapanmayan mesafe, sanatsal yaratıcılıkta eylem (act) ile birleşerek, tamlığa ulaşabilme olanağını taşıyor gibidir. Yine zihnin obje ile karşılaşmasındaki anlamlandırma, çözümleme sürecinin Fichte'nin reflektif düşünüş sitemi üzerinden okumak mümkündür. Özne-nesne karşılıklı ilişkisinde yargı yetisi merkezi bir roledir. Düşünürü göre;

Bilincin gelişimi yaratıcı imgelemin ürününün daha belirli kılınmasını gerektirir. Bu ise anlak ve yargı yetileri tarafından yerine getirilir. Anlak düzeyinde 'Ben' tasarımları kavramlar olarak saptar (fixiert), ve bu arada yargı yetisinin bu kavramları düşünce-nesnelere döndürdüğü söylenir, şu anlamdaki yalnızca anlakta değil ama o denli de anlak için var olmaya başlarlar. Hem anlak hem de yargı öyleyse sözcüğün tam anlamı ile anlama için gereklidir. 'Anlakta hiçbir şey yoksa hiçbir yargı yetisi de yoktur: hiçbir yargı yetisi yoksa, anlakta anlak için hiçbir şey yoktur' (Copleston, 1990: 66).

Yargı yetisi anlama için gereklidir. Buna göre bir objenin özneler tarafından değerlendirilmesi varlık alanında olan bir objenin değerlendirilmesini de olanaklı kılar. Bu çerçevede Hegel'in bahsetmiş olduğu 'nesneye karşı ekleme çıkarma yapma' söz konusu olabilir. Buna göre reflektif süreçleri birbirinden farklı özneler, bir sanat eserini veya bir

objeyi, tasarımcısından farklı şekilde yorumlayabilir ve değerlendirebilir. Ancak bu farklı yargı yetileri sayesinde obje üretimi ve tasarım farklılıkları mümkün ve sürekli olabilir. Farklı tasarım ve yaratım yetisi ise bir sanat veya teknoloji objesini olağan olandan ayırır.

Diğer yandan yine, Friedrich Schiller (1759-1805), akılsallık-duyusalılık, nesnellik-öznelik, tümellik-bireysellik, zorunluluk-özgürlük gibi birbirine zıt kavramlar koyularak, özne üzerinde çatışma yarattığını dile getirmiştir. Bu karşıtlıklarda birinciler öznenin akıl yanında, ikinciler ise öznenin duyum yanına hitap etmektedir. Schiller, *biçim* ve *duyum* dürtüsü olarak isimlendirdiği karşıtlığı, çözmek üzere kullandığı *oyun* dürtüsü kavramını ortaya koyar. Schiller'in ifade ettiği, duyum dürtüsü, duyusal-madde (doğa) yaşama, akıl yanına ise biçim dürtüsü eşlik etmektedir. Bu karşıtlık gerilim halindedir. Bu gerilimi ancak ve ancak oyun dürtüsü ortadan kaldırabilir. Oyun dürtüsü diğer iki dürtüyü de kendisi içinde kuşatarak, duyu ve aklın uyumunu sağlar ve güzelliği, estetiği yakalar. “Böyle bir insan, artık estetik bir insandır. Estetik insan oynayan insandır ve biricik oynayan varlıktır, özgür bir varlıktır” (Tunalı, 2012: 149). Düşünürün oyun dürtüsü kavramı, yaratıcı özne için bir gerekliliktir. Doğa nesnelere elde ettiği duyusal verileri, saf halde aklın biçimsel yanında depolamanın yanı sıra, onu dönüştürerek, yeni bir obje haline getirebilmek oyun dürtüsü ile mümkündür. Schiller'e göre oyun oynayan insan özgür insandır. Düşünürün, biçim ve duyum dürtüsü kavramlarını irdelediğimizde, Fichte'nin, özgür ve zorunlu tasarımları ile karşılıklı ele almamız mümkün olabilir. Buna göre Schiller'in biçim dürtüsü zorunlu, duyum dürtüsü ise özgür tasarımlar olarak görülebilir. Bu noktada, ancak Fichte'nin ben'in bütünlüğüne giden reflektif sistemi, oyun oynayan insanı, özgür eyleyen insanı var edebilir.

Sonuç olarak, Fichte'ye göre; şey tasarımı, refleksiyon edimi ile sağlanmaktadır. “Kavrama edimi, önceden türetilmiş sezgi üzerine özgür bir refleksiyon edimidir ve özgür bir edim olarak ortaya konulur” (Fichte, 2006: 217). Refleksiyon, akıl yürütmeye dayanmakta ve diskürsiftir. “Yalın bir biçimde düşünüldüğünde, bu refleksiyon edimi, bir isteme edimi olarak; sezildiği sürece bir ‘yapma’ olarak görünür. Aynı refleksiyon edimi tüm empirik bilincin temelidir” (A.g.e., 221). Buna göre nesnenin kavranışı, akıl yürütme ve isteme edimini bir arada düşündüğümüzde, eylem alanını ‘yapma’ görürüz. Tasarım-yaratma sürecinde bu refleksiyon ediminin işleyişinden bahsetmek mümkün olabilir ve yine bu şekilde sanatçı, nesne ile mesafesini bu süreç içerisinde aşabilir.

KAYNAKÇA

Akarsu, B. (1988) **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Armaner, T. (1998) “Özne/Nesne İlişkisi Açısından Sanatçı/Sanat Yapıtı İlişkisi: Kant, Fichte, Hegel, Heidegger”, Toplum ve Bilim, 79.

Cevizci, A. (2009) **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Say Yayınları.

Copleston. (1990), **Copleston Felsefe Tarihi Alman İdealizmi**, çev. A. Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi

Fichte, (2006), **Alman İdealizmi 1 Fichte**, Hazırlayanlar: E.A. Kılıçarslan, G. Ateşoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Hegel (1986) **Tinin Görüngübilimi**, çev. A. Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.

Ölçener, D. (2015) **Öznel İdealizm Açısından Sanatta ve Sanat Felsefesinde Yaratıcılık**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Spitzer, M., Maher, A. B. (1998), **Felsefe ve Psikopatoloji**, çev. Ö. Karaçan, İstanbul: Gendaş.

Timuçin, A. (2004) **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Bulut Yayınları.

Tunalı, İ. (2012) **Estetik**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Wittgenstein, L. (2007) **Felsefi Soruşturmalar**, çev. H. Barışcan, İstanbul: Metis.